

El jove Alomar, Nietzsche i la cultura nacional

per Bernat Joan i Marí

*En homenatge al poeta i pensador Joan Maragall,
en el centenari de la seua mort.*

Nietzsche en la nacionalització de la cultura catalana

La Renaixença constituí un moviment fonamental, al llarg de la segona meitat del segle XIX, per recuperar la llengua i la cultura catalanes, i propicià, a redòs del Romanticisme que havia triomfat a tot Europa, i que aleshores ja començava a estar un pèl arnat, el refluoriment de la literatura catalana, després de tres segles d'indiscutible decadència.

Però la Renaixença, almanco en la seua primera etapa, no propicià la constitució d'una literatura nacional, com sí que va ocórrer a d'altres llocs d'Europa (Polònia, Noruega o Irlanda en constitueixen bons exemples), sinó que es va mantenir estancada en un regionalisme que, si més no des del punt de vista polític, resultava considerablement inofensiu. Va fer falta l'arribada del Modernisme, amb la sotragada intel·lectual i artística que va suposar, per superar aquest estat de coses i per dirigir la proa de la literatura catalana i de la cultura catalana en general directament cap a Europa. Per primera vegada des de la pèrdua de les institucions nacionals, la cultura catalana aspirava al cosmopolitisme, a l'accés directe a l'exterior. I, per tant, a constituir-se com una veritable literatura nacional, en el marc d'una cultura nacional en ple procés de construcció.

Està per estudiar el paper que determinats filòsofs europeus varen jugar en el procés de cons-

truïció de la cultura nacional catalana, i la influència que exerciren sobre els autors més destacats de la literatura catalana, especialment durant l'etapa modernista. Certament, en el passat hi ha hagut referències dins obres més generals a la influència nietzscheana,¹ però no comptam amb cap estudi general que ens ofereixi una perspectiva sobre la petjada de la filosofia de Friedrich W. von Nietzsche en la literatura catalana i en l'articulació del nostre pensament nacional. Seria interessant estudiar-ne els efectes tant des d'un punt de vista literari com des d'una perspectiva estrictament politològica.

El filòsof Friedrich Nietzsche.

Intuïtivament, diria que la filosofia de Nietzsche va contribuir, a través de la seua influència dins la literatura catalana, a consolidar un incipient nacionalisme. L'introduïdor de la filosofia nietzscheana i el primer traductor de Nietzsche al català va ser el poeta Joan Maragall, no a les pàgines de *Diario de Barcelona* (el periòdic d'ordre on col·laborava habitualment), sinó a la revista anarcoide *L'Avenç*, on en Maragall es permetia llicències que mai no s'hauria pogut permetre al Brusi.

A través de Maragall, d'altres autors varen conèixer les obres de Friedrich Nietzsche, que havia traspassat, completament foll, cercant Déu pels racons, l'any 1900. I va tenir una gran influència tant sobre el nacionalisme incipient d'una part dels nostres autors com sobre les idees aristocratitzants, elitistes i rebels d'una bona part de la intel·lectualitat catalana.

Nietzsche: filosofia poliinterpretable

La filosofia de Nietzsche, les seues idees, el seu pensament, han estat reivindicats des de posicions filosòfiques i polítiques radical-

1. Dos bons exemples són Eduard VALENTÍ FIOL. *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*. Barcelona, Ediciones Ariel, Horas de España, 1973, i Gonzalo SOBEJANO. *Nietzsche en España*. Madrid. Gredos. Biblioteca Románica Hispánica, núm. 102, 1967.

L'escriptor i polític Gabriel Alomar.

ment antagòniques. Així, ben prest l'anarquisme, el moviment llibertari es va apropiari de la pensa turmentada de Nietzsche, i va sentir fascinació per la seua capacitat de remoure les consciències, de posar en qüestió permanentment l'ordre establert i d'advocar per una llibertat individual entesa en un sentit radical.

Si en un costat del pèndol varen reivindicar la filosofia nietzscheana els anarquistes, a l'altre costat feren per manera d'apropriar-se'n els partidaris del totalitarisme nazi. El Partit Nacionalsocialista alemany també va reivindicar la filosofia de Nietzsche, tot i que els seus partidaris no es dedicaren especialment a divulgar-ne els continguts. No fos cas que no acabàs d'encaixar del tot en els seus esquemes totalitaris.

Pensem, així mateix, que la filosofia de Nietzsche no ens ha arribat en tota la seua esplendor. Hi hagué una esporgada considerable (en part rescatada) a càrrec de la mare i la germana del filòsof, cristianes acèrrimes, que consideraven el filòsof posseït per la mentida i l'engany. Per aquest motiu, existeix constància que varen destruir almenys una part de la seua obra. I potser allò que la mare i la germana destruïren de manera directa, també fou parcialment esporgat, de manera molt més benèvola,

a través de l'amistat de Malwida von Meysenburg, amiga íntima del filòsof i consellera molt escoltada (que tampoc no acabava de combregar del tot amb els postulats nietzscheans).

Per aquests motius, la filosofia de Nietzsche ha estat interpretada de moltes maneres. Certament, la pròpia ambigüitat s'hi presta. I l'ús que fa d'un llenguatge al qual, en la nostra etapa històrica, estam poc acostumats, encara ha contribuït a fer més boirosos els seus límits filosòfics.

Hi contribueix, encara, el fet que Nietzsche va estar de moda, entre nosaltres, a principis del segle xx i a l'última etapa del franquisme i primera etapa de la transició a la democràcia. Però després l'interès per la filosofia nietzscheana ha declinat. Molt menys que l'interès per d'altres filòsofs que havien ocupat un lloc molt més important que no el de Nietzsche en el nostre imaginari col·lectiu, certament; però ha declinat, sense cap mena de dubte.

Alomar i el sentit de la llibertat i la consciència individual

Un dels autors del Modernisme literari català que va ser afectat per la influència de la filosofia de Friedrich Nietzsche va ser Gabriel Alomar. Certament, qui havia introduït a la cultura catalana el coneixement de la filosofia de Nietzsche, i qui n'havia traduït els primers textos, havia estat el poeta i intel·lectual Joan Maragall. Per a Maragall, igual que per a Alomar, Nietzsche constituïa una font de llibertat, enmig de la mediocritat regionalista en què havia derivat la Renaixença.

El país necessitava una mica d'aire fresc, una mica d'energia nova, i aquesta podia venir perfectament de la filosofia nietzscheana. Així, a penes sis anys després de la mort del filòsof alemany, Gabriel Alomar escrivia: «Ah, qui-

na psicologia! El remat immens, la munió, ha vibrat en tota sa plenitud: perquè la seva sentimentalitat se troba bé únicament quan emana en l'aire la ferum de sang de les vindictes, quan aspira, com un déu sinistre (el déu natural del seu cor y del cervell), l'emanació de les víctimes ignocentes qui cauran. Declaracions de guerra, execucions en massa, clams de revenja y d'extermini, noves de grans matances en el combat, tot això té la virtut de remoure aquest vil esperit de les col·lectivitats, que es la deïtat malèfica contra la qual y per sobre de la qual l'home individu, diversificant-se y emancipant-se, aixeca un estàndart de rebel·lió y de lluita».²

Aquest és un dels trets inqüestionables que la filosofia nietzscheana deixarà en el Modernisme (i, especialment, en alguns autors modernistes, com ara Gabriel Alomar): la lluita per mantenir la pròpia individualitat, la defensa de la persona davant el «ramat», el treball per mantenir intacta la pròpia «ciudadella» (per dir-ho en termes del gran poeta Goethe, per al qual, l'última ciudadella que es podia assetjar, allà on tota persona podia defensar la seua pròpia individualitat, era a la seua consciència).

Probablement l'obra del Modernisme literari català on es manifesta més clarament aquesta posició i aquesta influència (que podríem fer extensiva de Nietzsche a Ibsen o a Strindberg, o al mateix Schopenhauer) és a la novel·la *Les multituds*, de Raimon Casellas, o la peça teatral *Aigües encantades*, de Joan Puig i Ferrer.

L'arbitrarisme

Alomar, emperò, es distanciarà de l'estètica que promogué (i de la qual fou mestre indiscutible) Joan Maragall, basada en la paraula viva, en l'expressió natural, sorgida del més profund del poble (de la «raça», que deien aleshores), i apos-

2. «Sobre l'abisme», *El Poble Català*, 13 de juny de 1906.

tarà per l'arbitrarisme (per la qual cosa el podem considerar, en determinats aspectes, com el pont entre el Modernisme i l'incipient Noucentisme, que liderarà, a nivell d'ideologia estètica, Eugeni d'Ors). I aquí també s'hi observa una petjada nietzscheana, basada, en bona part, en la lluita contra la natura.

Per a Gabriel Alomar, «no basta ja pera la set d'aquest poeta beure la corrent que raja de la natura com una font de vida suprema. Es ell qui deixa caure sobre la natura la torrentada escumosa de l'esperit. No extreu els elements de la seva obra per una selecció dels elements naturals y una composició hàbil d'artífex; sinó que modela el fanc —el fanc primitiu, el fanc de Jahvè— la realitat de l'idea propia, de l'idea congènita ab sa vida, ab son esperit, ab son ésser, y en fa l'idea imatge per excelencia, l'idea es dir, la visibilitat mateixa de la seva ànima, l'imatge, es dir, l'efígie de son rostre, la prolongació indefinida del seu verb, de la seva veu».³

Alomar congenia perfectament amb el grup d'intel·lectuals i artistes delerous de deixar endarrerir el passat, de superar el nacionalisme romàntic que es basava únicament en la recuperació de la Història, i manifesta d'una manera rotunda la voluntat de projecció cap al futur. Alomar considera que «la forma genial d'aqueix arbitrarisme no serà el geni concentrador en qui se resumeix una cultura y se congria una rassa, una època, una modalitat colectiva, una religió; l'home qui tanca un cicle y n'és la síntesi poderosa. No. Serà el geni iniciador, el qui comensa una espiritualitat, dicta com un legislador, la norma d'una poesia, insufla el seu ésser en l'ésser de les turbes. No es l'home de patria, sino de posteritat. El comprendran més les descendencies que'ls contemporanis. Se sustreurà enèrgicament a

les lleis del medi, no l'alcansaran les generalisacions ètniques dels positivistes, sino que serà ell la llei dels qui vindran.

»No escoltarà, sinó que dictarà. No sentirà un impuls, ni obeerà a un moviment, sinó que serà una forsa y una energia. No l'inspirarà la masa, sinó que ell serà l'inspirador. La corrent no passarà del mon a ell, sinó d'ell an el mon. No serà mai passiu, sinó actiu. No aspirarà a la representació transfigurada per ell, de les coses, sinó a la presentació de noves formes, qui sols per ell esdevindran realitat. Encarnarà el més alt espandiment del panteisme psicològic fictitiu y al mateix temps el d'aquella recreació del mon per la voluntat que es tota l'essencia de Schopenhauer».⁴ Nietzsche no ho hauria dit millor.

El nacionalisme

Un altre dels elements que es va consolidar durant l'etapa modernista va ser el nacionalisme. En el tombant de segle es passà de les posicions merament regionalistes, una mica esporuguides i no especialment valentes, a posicions que reivindicaven clarament la nació. I, per descomptat, la cultura catalana com a cultura nacional.

Aquesta circumstància va comportar l'admiració dels modernistes catalans envers nacionalistes d'altres parts del món (de vegades, nacionalistes d'estat, que mantenien en realitat unes posicions molt allunyades de les dels nostres intel·lectuals). Dins aquesta admiració per artistes de posicions nacionalistes, el Modernisme català va sentir una profunda admiració per Wagner (com el nostre filòsof germànic, fins que ambdós, a l'última etapa de les respectives vides, partiren peres).

Alomar mostra sense embuts la seua admiració pel músic alemany.

Per a Alomar, «així, Wagner geni inicial de tot un art novíssim, ha pogut dir que la música popular y la religiosa son els dos elements sobre'ls que's combina tota la renovació per ell comensada. Y així en la seva obra hi ha la magnífica dualitat general a que me referia: la del geni concentrador y la del geni iniciador; ja que per la síntesi admirable del vell fons popular y religiós de la Germania, s'obren les portalades amplíssimes de la nova bellesa.

»Y vetaquí com el nostre popularisme se resol en aristocratism (talment a la manera de Nietzsche), y'l nostre nacionalisme en cosmopolitisme».⁵

La síntesi entre cosmopolitisme i nacionalisme serà la clau perquè la cultura catalana, fins aleshores de caire estrictament regional, es converteixi en una cultura nacional, amb una àmplia consciència entre els seus creadors de formar-ne part. En paraules de Gabriel Alomar, «la nostra Catalunya, nacionalisantse, ha completat la seva integració, la seva personalització; perquè sols quan al costat de l'art *regionalista* [...] hi ha un art qui resol en expressió poètica l'ideal de les seleccions, el pensament de la rassa, o sia de la seva *élite*, de la seva *artista*, sols aleshores la nació es integrada».⁶

Un art optimista

Nietzsche va ser l'impulsor, sense saber-ho, d'un corrent literari i filosòfic que s'anomenà vitalisme. Es tractava d'un moviment profundament optimista, que impregnà bona part del modernisme literari català.

No es pot construir un país, no es pot construir una literatura nacional, no es pot construir una cultura clarament individualitzada, no es pot construir una llengua

3. «L'Estètica Arbitrària», *El Poble Català*, 10 de maig de 1906.

4. Ibídem, p. 2.

5. «Sobre'l nacionalisme artístic», *El Poble Català*, 2 de gener de 1907.

6. Ibídem, p. 1.

Joan Maragall i Friedrich Nietzsche, dues figures cabdals a l'inici del segle xx.

plenament establerta (ara que celebrem els cent anys de la creació de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans) sense un notable optimisme.

La filosofia nietzscheana, malgrat la vida turmentada del filòsof, contribuï a fornir importants dosis d'optimisme allà on va tenir influència. Alomar veu el catalanisme com un moviment estrictament optimista, creador, vital i amb futur. «Aquesta evolució, que

nosaltres rebem del catalanisme, o que nosaltres infondrem com una insuflació al catalanisme, ha de senyalar, com a nota general del nostre art, una modalitat plenament optimista. No s'oblidi que'l nostre moviment es d'origen pessimista, ja sia per la forçada tonalitat elegíaca de les nostres reivindicacions (veritable tòpic), ja per esser nascut de l'impuls romàntic; y l'art romàntic, ja en la seva manera filosòfica, ja en la

seva manera de resurrecció mitgeval (que es la qui ha produït el catalanisme) té com a nota general la modalitat pessimista. Ara bé: ¿no es veritat que la consciència d'un ideal a fer no pot menys de resoldre's en optimisme? La nostra ciutadania (complement de la nostra nacionalisació) serà, doncs, també la nostra optimisació de poble futur».⁷

Va ser aquest optimisme el que va permetre l'assentament de la Mancomunitat, l'establiment de l'Institut d'Estudis Catalans, la creació de la Secció Filològica de l'IEC, i, al cap i a la fi, l'obra d'individuació real de la nostra llengua i la nostra cultura. Ara, cent anys després, hauríem de pensar entre tots a fer el següent pas: havent aconseguit fa un segle aquest pas vers la individuació cultural i lingüística, caldria convertir-la en nacional. Perquè, finalment, no acabi convertint-se en no-res. ■

7. Ibidem, p. 1.

Sortim a l'exterior

Línies d'ajuda de l'Institut Ramon Llull per a la promoció exterior de la llengua i cultura catalanes.

Consulta la web www.llull.cat

LLULL institut ramon llull

Institut Ramon Llull,
c/ Protectora n° 10, local 11. Palma. Tel. 971 729 667

Innovació pedagògica

Promoció de la literatura catalana

Traducció d'obres en català

Residències de traductors

Desplaçaments d'artistes

Desplaçaments d'escriptors

Certificats de català

Campus Lingüístic

Ensenyament de català a l'exterior

Beques per a estudiants